Påverkansoperationer och psykologiskt försvar

Principiella och praktiska svårigheter i en demokrati

av Björn Körlof

Résumé

When the Academy gave its answer in 2020 to the Government on the establishment of a new authority for psychological defence, this author was given the responsibility to lead a group of members from the Academy to draw up this answer. Most of the ideas this author presented to the group in writing were accepted by the group and later accepted by the presidium of the Academy. In the answer to the Government the group presented its views on some important principal questions, which in this article are presented more extensively together with a discussion on the views put forward in the main text. The first principal question pertains to how a sovereign state can use different means to exert active defence or counteract or obstruct psychological warfare, especially in the form of influence operations which are clearly a form of so-called hybrid-warfare conducted in the grey-zone between peace and war, articulated among others by the Russian general Valery Gerasimov. The article presents some of the main means and guidelines to observe in this field. The second principal question pertains to clarification of the often-discussed meanings of the notions "will to defend" (swedish "försvarsvilja") and "spirit of resistance" (swedish "motståndsanda"). The third principal question pertains to how those notions are connected to psychological defence, since one of the main tasks of psychological defence is to promote such sentiments among the citizens. This article ends with an urgent request, especially to the media and to a more considerable extent, follow, analyse and comment on the different forms of influence operations that are occurring repeatedly, particularly from Russia.

NÄR KUNGL KRIGSVETENSKAPSAKADEMIEN fick tillfälle att svara på en remiss avseende en utredning om bildande av en ny myndighet för psykologiskt försvar fick författaren i uppdrag att hålla samman en arbetsgrupp inom akademien för att färdigställa ett sådant svar. I allt väsentligt godtog arbetsgruppen det underlag som utarbetades och detta godtogs likaledes i allt väsentligt av akademiens presidium när den beslutade om att insända remissvaret 2020.

Den artikel som här presenteras bygger i huvudsak på detta remissvar men innehåller många och viktiga utvikningar som mer utförligt söker förklara de problematiska frågor som en ny myndighet för psykologiskt försvar ska söka bemästra i den tid av gråzons- och hybridkrig som nu är för handen, där påverkanskampanjer utgör viktiga inslag.

Även om psykologisk krigföring och psykologiskt försvar är urgamla företeelser är det tydligt att olika tekniska förutsättningar gjort dessa former för krigföring avsevärt mer dynamiska och genom mer sofistikerad kunskap inom psykologi, sociologi, värderings-

mönster etc också utvecklat alltmer subtila former för påverkan.

Ett öppet demokratiskt samhälle är på många sätt sårbart för dessa angreppsformer. Den mest sårbara punkten torde ligga i omedvetenhet och naivitet om vad en antagonist långsiktigt syftar till med dessa typer av påverkan. Det ryska synsättet om hybridkrig, och i detta ingående olika former av påverkanskampanjer, är emellertid på intet sätt okänt eller hemligt. Det ingår som viktiga led i rysk säkerhets- och militärpolitik och syftar till att systematiskt och långsiktigt befrämja rysk makt. Kunskaper om detta utgör ett viktigt inslag i den information som behöver utvecklas inom svenskt psykologiskt försvar.

För en auktoritär stat utgör dessa former för maktutövning inget politiskt problem. För en demokratisk stat med fri opinionsbildning byggd på långtgående yttrandefrihet innebär bemötandet av påverkanskampanjer från en auktoritär stat (s k aktiv motverkan) däremot olika principiella problem. Det är dessa principiella problem som denna artikel uppehåller sig vid. Till det kommer också en diskussion om hur försvarsvilja och motståndsanda ska kunna främjas inom ramen för uppgifter för en ny myndighet för psykologiskt försvar.

Allmänna synpunkter

Det psykologiska försvaret måste ses som en bred samhällsverksamhet, omfattande många olika institutioner såväl offentliga som privata liksom civilsamhällets olika grenar, och ytterst den enskilde medborgaren själv. Det är naturligen en viktig verksamhet inom totalförsvaret och behöver därför i olika delar vidta förberedelser i fredstid för att kunna verka med de ambitioner som statsmakterna då har för verksamheten.[1] Den myndighet som ska utöva en ledande roll inom psykologiskt försvar, såväl i fred som under höjd beredskap och krig, måste *skapa och vidmakthålla ett brett förtroende* bland alla institutioner som på olika sätt är involverade i eller berörda av denna samhällsverksamhet och inte minst i förhållande till breda medborgargrupper.

Förtroende är således en helt avgörande faktor inom det psykologiska försvarets verksamhet och inte minst om detta ska bli involverat i aktiv motverkan mot psykologiskt utformade påverkansoperationer.

Begreppet ”förtroende” är ett subtilt begrepp, men kan kanske närmare bestämmas som att någon (person eller institution) uppfattas ha ”trovärdighet” (d v s värdig eller förtjänar att tro på) när denna lämnar information av något slag. Hur blir någon trovärdig? Sannolikt sker det genom att denna under lång tid kunnat visas lämna tillförlitlig information och därigenom byggt upp en psykologiskt viktig tilltro till information från denna källa. Men det är sannolikt också viktigt att uppgiftslämnaren också uppfattas och framtonar som generellt sett seriös och hederlig, d v s söker upprätthålla en etiskt hög normbildning kring kvalitet på uppgiftslämnande som t ex strävan efter objektivitet och saklighet.

Karaktären på det psykologiska försvarets verksamhet understryker därför behovet av att bygga upp och vidmakthålla en *starkt självständig myndighet*. Kontakter med medier, oberoende forskning, andra myndigheter etc kräver en uttalat stark självständighet och att myndigheten uppfattas som att den kan verka oberoende av olika påtryckningsfaktorer.

Sett från denna utgångspunkt blev det en synnerligen olycklig lösning, när den äldre Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) lades ner 2010, att den kvarvarande, starkt reducerade verksamheten, inordnades på låg nivå i Myndigheten för samhällsskydd och

beredskap (MSB). Det centrala i det psykologiska försvarets uppgift och inriktning, som måste bygga på förtroende och självständighet, dog därmed ut. Verksamheten kom i allt väsentligt att inriktas på hur information vid fredstida kriser skulle utformas.

Det är därför av central betydelse att en ny myndighet måste arbeta mycket målmedvetet med att *bygga upp långsiktig trovärdighet och skapa självständighet och respekt* i förhållande till både medievärlden, offentliga institutioner och allmänheten. Myndigheten måste få synas och vara med i många olika sammanhang, inte reduceras till en ”udda verksamhet för nationell propaganda i krig”, ett synsätt som tyvärr blev förhärskande gentemot en tidigare föregångare till SPF.[2]

Det är också viktigt att *beakta var myndigheten hör hemma bland departementen*. En rimlig lösning är att inordna myndigheten i ett blivande totalförsvarsdepartement, som föreslagits av försvarsberedningen i stor enighet. En möjlighet är faktiskt också att knyta myndigheten till statsrådsberedningen och dess kriskansli. Med myndighetens tänkta roll som aktör i fredstid i gråzonsläge, som motverkan gentemot inslag i hybridkrigets olika former, främst påverkanskampanjer från främmande makt, men inte minst dess viktiga roll under höjd beredskap, kan det vara en lösning som kan underlätta verksamheten.

Psykologiskt försvar och fri åsiktsbildning

De höga kraven på förtroende kräver att psykologiskt försvar friktionsfritt kan inordnas i den mycket långtgående form av fri åsiktsbildning som utgör en av det demokratiska samhällets grundpelare. Den fria åsiktsbildningen bygger i sin tur på en motsvarande form av informationsfrihet som endast begränsas av vissa straffrättsliga bestämmelser (hets mot folkgrupp, förtal, olaga hot etc) samt skydd av sekretesskänslig information.[3]

Grunderna för denna fria åsiktsbildning ligger i en successivt förbättrad kunskap som främst den fria forskningen bör stå för. Det innebär att de som står för informationsgivning i ett demokratiskt samhälle i hög grad bör följa och beakta sådana forskningsresultat som har bäring på den egna verksamheten. På myndigheterna ställs krav i informationsgivningen som innebär att information ska kunna lämnas snabbt, att den ska vara korrekt (d v s felfri) och att den ska vara fullständig. Brister i fullständighet ska redovisas (t ex sekretesskäl) eller att underlaget i vissa avseenden kommer att kompletteras när tid getts till att analysera underlag bättre etc. Frågor om informationen som inte omedelbart kan besvaras ska besvaras så snart som möjlig efter undersökning. På de politiska företrädarna, på civilsamhället och på företagen ställs främst krav på redovisning av värderingar, målsättningar, prioriteringar etc men även på tekniska utvecklingsinsatser och produktionsförutsättningar m m. På medierna ställs krav på att det som publiceras ska vara sant, relevant och nytt men även publiceringsneutralt, d v s att det som är sant, relevant och nytt ska kunna publiceras utan ovidkommande hänsyn till organisationer eller personer. I ökande grad kommer dock även medierna att behöva beakta kraven som ställs i den nya säkerhetsskyddslagstiftningen.

Ett av de känsligaste områdena att hantera för en ansvarig statlig myndighet i en demokrati vad avser området psykologiskt försvar hänger därför samman med att vårt statsskick inrymmer en långtgående grundlagsskyddad yttrandefrihet.

Traditionellt har i en demokratisk samhällsstruktur informationsfriheten byggt på att information kan härledas från olika tillförlitliga källor. En sådan viktig källa är den

kunskap som successivt byggs upp inom fri akademisk forskningsverksamhet, vilken i sin tur bygger på stränga krav (s k akribi) vad gäller reliabilitet, d v s i vilken utsträckning det går att lita på att undersökningsmaterialet korrekt speglar verkliga förhållanden, samt validitet, d v s i vilken utsträckning det går att dra giltiga slutsatser från ett visst undersökt material. Sambandet mellan reliabilitet och validitet innebär att om reliabiliteten är dålig sjunker också möjligheterna att få fram giltiga slutsatser från undersökningen.

Utbildningssystemet i stort i samhället förutsätts i olika former förmedla kunskap som ytterst vilar på sådant vetenskapligt forskningsarbete. Men olika befattningshavare som genomgått högre utbildning och som verkar i olika delar av samhällslivet förutsätts oftast ha fått en grundläggande respekt för dessa basala förhållanden inom kunskapsuppbyggande verksamhet.

Myndigheternas, civilsamhällets institutioner och företagens roller och ansvar

De offentliga institutionerna, främst myndigheter, regioner och kommuner, men även viktiga privata företag lämnar kontinuerligt olika typer av information som kan bygga på vetenskapligt framtagen kunskap, men även emanera från analyser och undersökningar som gjorts inom dessa institutioner och företag själva. Det är av stor vikt att alla sådana informationsgivare har en långtgående medvetenhet om betydelsen av kvaliteten på information mot bakgrund av grundläggande vetenskapliga kunskapskrav och alltså känner ansvar för att seriöst efterforska relevanta och trovärdiga källor till olika uppgifter som avses lämnas.

Kraven på offentliga myndigheters, men även företags, informationsgivning brukar sammanfattas i ledorden *snabb, korrekt* och *fullständig*, samt därtill också att dessa institutioner är tillmötesgående vad gäller att svara på frågor från medier och allmänhet och delta i diskussion om den information de lämnar.

Dessa ledord förtjänar en närmare analys då de, tyvärr, successivt kommit att i olika sammanhang inte beaktas på ett tillräckligt tydligt sätt. Delvis hänger detta samman med att utvecklingen av sociala medier har gjort att reaktioner på olika centralt lämnad information oerhört snabbt börjar kommenteras och ibland också ifrågasättas på mer eller mindre goda grunder och därigenom skapar informationssituationer som präglas av motstridig information. Motstridig och svårbegriplig information från olika uppgiftslämnare som kan uppfattas som seriösa ger ofta upphov till allvarliga informationskriser.[4] Men bristen på tillräcklig följsamhet mot dessa ledord hänger också ofta samman med att de företrädare som lämnar information inte genomgått tillräcklig utbildning om vad ledorden innebär och vilka krav som följer med dem.

Kravet på snabbhet i informationsgivning, särskilt om det avser information som kan gälla fara eller risker för medborgarna, är av utomordentligt stor betydelse. Kravet på snabbhet i informationsgivning gör sig också gällande med stor emfas om påverkansoperationer ska kunna mötas med kraft. I bägge fallen handlar det om att, genom tillräckligt snabb sakupplysning, förhindra uppkomst av spridning av spekulationer, desinformation, rykten, konspirationsteorier etc.

Kravet på snabbhet står delvis i motsats till det andra kravet, nämligen kravet på att information ska vara korrekt. Termen ”korrekt” står för innebörden av ”felfri” (d v s helt fri från fel!). Utan att lägga in en långtgående idealistisk betydelse i termen, måste dock information som ges ha granskats

med utgångspunkt i krav på saklighet, d v s uppgifter måste kunna kontrolleras med avseende på tid och rum och fakta måste så långt möjligt kunna baseras på god empiri i form av reliabilitet, validitet och evidensbaserad kunskap från respekterade och tillförlitliga källor.

Men i kravet på korrekt information ligger också invävt ett uppenbart krav på begriplighet för dem som ska ta emot informationen. Detta krav gäller inte bara den information som lämnas från myndigheter och företag m fl utan i lika hög grad för medier.

För att begriplighetskravet ska kunna nås är det därför av stor betydelse att institutionerna beaktar det tredje kravet, nämligen kravet på fullständighet. Detta krav måste beaktas av flera skäl. Det första skälet är naturligtvis att utelämnande av viktiga uppgifter kan medföra att någon institution kan beslås eller anklagas för att ha dolt, eller slarvat med någon viktig, för saken, relevant uppgift, vilket leder till trovärdighetsförluster.

Det andra skälet har att göra med förståelse i allmän mening av vad informationen har för meningsbärande betydelse. Det är nämligen inte ovanligt att olika fackområden använder en nomenklatur som dess företrädare ogärna vill ändra på i informationsgivning då de, med viss rätt, kan hävda att informationen tar saklig skada av att man frångår etablerat språk inom området och att företrädarna gör sig till åtlöje inom fackområdet om de inte följer sedvanligt sätt att beskriva olika förhållanden som rör detta område. Kravet på fullständighet medför därför också att svårtillgänglig information på olika sätt måste förklaras, redan av den ursprunglige uppgiftslämnaren.

Detta är ett erkänt svårt område inom informationsverksamhet hos myndigheter. De sakkunniga inom en myndighet önskar ofta ha informationen utformad så att den blir korrekt enligt någon vetenskaplig eller fackmässig nomenklatur, medan informatörer ofta önskar förenkla och skriva om sådan information till vad de uppfattar som ett mer lättbegripligt språk.[5]

Inom den verksamhet som består i att möta informationskampanjer blir kraven på snabbhet, korrekt information och fullständighet i redovisning av bakgrundsinformation m m viktiga ingångsvärden när motmedelsarsenalen ska byggas upp. Propagandan innehåller ofta förvrängd och ofullständig beskrivning av olika förhållanden. Inte minst förekommer ofta beskrivningar av historiska förhållanden eller händelser som kan vara desinformativ på flera sätt och som därför kräver bemötande av inom området särskilt kunniga historiker. Fullständighetskravet återspeglar därför en viktig aspekt också av bemötande vad gäller propaganda och desinformation inom påverkanskampanjernas metodik.

Offentliga institutioner och företag liksom civilsamhällets olika organisationer måste också kontinuerligt få information från den nya myndigheten om de medel och metoder som en antagonist utnyttjar för att försåtligt söka sprida mer eller mindre desinformativ information genom dem (och därigenom söka göra denna information mer trovärdig), liksom också hur de ska kunna leva upp till de tre nu nämnda viktiga kraven på informationsgivning.

Mediernas roll och ansvar

De fria medierna har en ambition och en uppgift i att förmedla och förklara sådan information som kommer från olika samhällsinstitutioner, civilsamhällets olika organisationer och företag etc. I denna uppgift att förmedla och förklara måste förutsättas att den ursprungliga uppgiftslämnaren faktiskt lämnat snabb, korrekt och fullständig information och som också kan förutsättas bygga

på en ursprungligen vetenskapligt grundad kunskapsmässig karaktär.

Men medierna söker oftast kontrollera olika uppgifter från helt oberoende kunskapskällor (i eller utanför den ursprungliga uppgiftslämnarens organisation) i syfte att kunna vidimera eller ifrågasätta tillförlitlighet m m hos de lämnade uppgifterna. Av detta skäl är meddelarfriheten av så stor betydelse som remedium mot nonchalant informationsgivning, maktarrogans eller korruption etc.[6]

Medierna har i sin granskande uppgift om olika förhållanden i samhället också ambitionen att helt självständigt söka efter information om förhållanden som de bedömer intressanta från nyhetssynpunkt och från synpunkten av ett behov av att avslöja missförhållanden etc. Denna ambition har stor betydelse från det psykologiska försvarets utgångspunkter. Medier som i sin granskande verksamhet uppmärksammar brister i t ex säkerhetsskydd eller aningslöshet hos myndigheter vad gäller hot i olika former från främmande makt (t ex spionage, dataintrång, sabotagerisker, informationsförvanskning o s v) gör en viktig samhällsinsats och reportage om sådana förhållanden ökar förutsättningarna för att kunna möta också påverkansoperationer som riktas mot viktiga samhällsinstitutioner.

Men även medierna måste ha ett eget ansvar för att noggrant kontrollera sådan information som kan förutsättas ha propagandistiska och desinformativa avsikter. Den nya myndigheten för psykologiskt försvar måste därför kunna bidra med bred och djup kunskap om sådana metoder genom att kontinuerligt bevaka hur sådan antagonistisk informationsverksamhet bedrivs och genom utbildning och utgivning av skrifter från oberoende forskare visa hur denna påverkansform utvecklas och bedrivs. Det är viktigt att påvisa att medierna själva utgör viktiga mål för skickligt utformade påverkanskampanjer i syfte att via dem söka få ut information som gynnar en antagonistisk makt.

Kraven på medierna brukar sammanfattas i fyra ledord. Den information de förmedlar ska vara *sann, relevant* och *ny*. Till det kommer ett fjärde krav som brukar beskrivas som *konsekvensneutralitet* vad gäller publicering.

Sanningskravet är ett svårbehandlat ämne.[7] Här kan endast några viktiga aspekter av detta krav belysas. En första viktig aspekt är att det som beskrivs på ett språkligt korrekt sätt återger fakta eller verklighet och att noga skilja detta från värderande omdömen. Särskilt viktigt är detta vad gäller politiska, moraliska och religiösa värderingar. Beskrivningar måste alltså tydligt korrespondera med (motsvara) det som beskrivs och inte minst tydligt klargöra när en beskrivning av ett sakförhållande övergår till ett omdöme som har en värderande karaktär.[8] En andra viktig aspekt av sanning är att påståenden och omdömen måste vara koherenta (överensstämma) med sådant som tidigare beskrivits eller med andra uppgifter som lämnas. Bristande koherens tyder på att någon eller flera uppgifter, eller kanske alla, inte är riktiga. Det är nämligen fullt logiskt möjligt att i flera satser uttala sig helt koherent (motsägelsefritt) om något taget för sig, men där detta likväl inte går att förena med ett verkligt sammanhang. En tredje viktig aspekt av sanning brukar beskrivas som att den måste vara evidensbaserad. Med detta brukar förstås att uppgifter som lämnas har en sådan karaktär att de har vidimerats (bekräftats) av främst oberoende forskning. Förhållningssättet bör alltså vara skeptiskt i förhållande till olika uppgifter som inte har underkastats kritisk prövning. Att en uppgift ännu inte blivit motsagd betyder därför inte att den kan tas för god. Den kan därför be-

höva beskrivas med reservation för att den kan ses som en hypotes.

Sanning framträder därför oftast inte som en självständig faktor för sig utan som ett fortskridande ökande och alltmer säkert kunskapsunderlag som det går att sätta tillit till. Men det finns naturligtvis kunskapsområden som har så hög grad av tillförlitlighet att sanningen blir näst intill ofrånkomlig, d v s att påståenden om något sakförhållande bara kan vara sant eller falskt (bivalensprincipen). Ett påstående som ska hållas för sant måste således korrespondera med det verkliga (faktiska) förhållandet, gå att förena (vara koherent) med andra påståenden om samma förhållande samt att påståendet kan bekräftas av oberoende forskning (vara evidensbaserat).

Det andra kravet på medier brukar beskrivas som ett krav på att information som lämnas är relevant. Innebörden av detta krav kan ses från flera aspekter. En första viktig sida av detta krav är att snart sagt alla medier lider av konstant tidsbrist och utrymmesbrist, vilket medför krav på kraftig begränsning av informationsutbudet. Endast sådant som kan uppfattas ha hög prioritet från informationssynpunkt kan därför räkna med att komma med vid publicering. Relevant står därför för en bedömning av behovet av eller nyttan med publicering av vissa uppgifter överhuvudtaget. Redan det obönhörliga kravet på val eller urval och begränsning leder till att relevansfrågan ställs på sin spets. Men relevant kan också stå för en ambition att vid publicering av något som skett endast ta med det som har tydlig bäring på den sak som avhandlas i informationen. En andra viktig sida av relevanskravet har däremot betydelse för bedömning av hur viktig informationen är för mottagaren, d v s oftast medborgaren. Behövs informationen för att medborgaren ska kunna hantera faror och risker, ta ställning till olika frågor, orientera sig i tid och rum, göra bedömningar av om offentliga personer förtjänar tilltro, förstå sociala och kulturella förhållanden etc. är den oftast att betrakta som relevant vid bedömning av hur omfattande informationsgivningen bör vara.

Det bör emellertid också hållas i åtanke att de flesta medier drivs i företagsform och därför är utsatta för en hård konkurrens som innebär en anpassning till vad ”marknaden” efterfrågar i form av information om olika företeelser. Även företagen inom Public Service anser sig behöva konkurrera med lyssnare och tittare inom områden som kan sägas vara diskutabla från de aspekter av relevans som här beskrivits, t ex vad gäller sport eller ”händelser” inom kändisvärlden. Försvaret för detta är oftast det att om Public Service inte får konkurrera också inom dessa områden kommer lyssnar-och tittarsiffror att sjunka också för den mer seriösa delen av utbudet, till skada för bredd och kvalitet totalt.

Medieföretagen måste av rena marknadsskäl sätta kravet på information som innebär ”nyhet” högt. Att publicera gammal information leder oftast till marknadsförluster om inte den äldre ”nyheten” kan kommenteras, kompletteras eller ”vinklas” så att den ges en påtagligt ny infallskaraktär.

Att vårt land utsätts för omfattande påverkanskampanjer från rysk sida borde vara en nyhet varje gång det inträffar, men har uppenbarligen inte den spetsande nyhetskaraktär som leder till att medierna prioriterar sådan information, annat än sporadiskt i artiklar som ofta inte har direkt nyhetskaraktär, t ex på ledarsidorna. Vid samtal med ledande företrädare för medierna ger de ofta uttryck för den hållningen att dessa propagandakampanjer inte är något nytt, att de pågår hela tiden och att innehållet i dem är så välkänt eller så befängt att det inte är lönt att gång på gång offra tid och resurser

på att nyhetsmässigt beskriva eller kommentera dem. Mer uppseendeväckande inslag i desinformation från rysk sida har dock blivit föremål för nyhetsmässigt intresse.[9]

Faran med denna attityd är att propagandan, om den inte bemöts, likväl successivt slår rot i medvetandet hos många medborgare. Erfarenheten i det gamla ordspråket att en lögn kan uppfattas som helt eller delvis sann om den upprepas tillräckligt ofta, får inte förbises. Erfarenheter från ryktesspridning under krigsförhållanden, med påtagligt negativa verkningar i befolkningen, visar att det finns ett behov av att återkommande och seriöst bemöta propagandan.

Ett sätt att råda bot på denna situation är att den nya myndigheten för psykologiskt försvar, i likhet med vad SÄPO och MUST gör årligen, ger ut en rapport som årligen beskriver de påverkansoperationer vårt land utsätts för samt vilka medel och metoder som därvid kommer till uttryck. En sådan årligen återkommande rapport torde väcka större nyhetsintresse hos medierna än vad som nu är fallet.

Kravet på konsekvensneutralitet i publiceringsbedömningarna är självfallet grundläggande i en demokratiskt fungerande mediestruktur. Förutom rättsligt skyddad sekretessbelagd information är det av stor vikt att sann, relevant och ny information publiceras och blir föremål för diskussion även om denna publicering kan medföra negativa konsekvenser för olika intressen eller ofta också personer i samhället. Om medborgarna kan se och lita på att så sker ökar självfallet trovärdigheten hos medierna.

Sådan publicering bedöms oftast från utgångspunkten av s k ”uppenbart allmänintresse”, ett uttryck som förekommer i de pressetiska reglerna. Gränslinjerna mot viktiga särintressen, t ex privatlivets fredande är dock tydligt problematisk. Det är dock tydligt att s k ”offentliga personer” får finna sig i en långtgående publicering om deras förhållanden som inte gäller för påtagligt mer anonyma medborgare. Särskilt gäller detta om en s k offentlig person bekläder någon viktig befattning inom verksamhet som har betydelse för medborgarnas förtroende.

Förtroendet hos medborgarna

Medborgarnas förutsättningar i en demokrati att bilda sig åsikter i skilda ämnen bygger, förutom självfallet i den grundläggande skolutbildningen, i hög grad på att tillförlitliga uppgifter lämnas och att uppgiftslämnarna åtnjuter en hög grad av förtroende. Förtroendet byggs upp genom att medborgarna successivt anser sig kunna fästa tilltro till uppgiftslämnare som snabbt, korrekt (d v s felfritt) och fullständigt lämnar information och beredvilligt svarar på frågor etc. Förtroendet är också avhängigt av att oberoende medier, efter egen kontroll, förmedlar sådan information sanningsenligt, med hög relevans för medborgarna och med bedömt gott nyhetsvärde. Det är också av vikt att medborgarna kan lita på att publicering i medierna sker utan otillbörliga hänsyn, d v s att publicering, inom ramen för de pressetiska reglerna, sker konsekvensneutralt med avseende på vem eller vilka som kan beröras av publicering.

Denna förtroenderelation mellan medborgarna, de olika uppgiftslämnarna och de fria mediernas förmedling av sådan information är av helt avgörande betydelse för den roll det psykologiska försvaret kan och ska spela i fred, under höjd beredskap och i värsta fall också under krig då yttrandefrihet och fri åsiktsbildning alltjämt ska kunna råda.

Det är, som nämnts, av vikt att söka hålla åtskild sådan information som främst är av saklig eller faktamässig natur och sådan information som präglas av innehåll som är starkt värderingsmässigt eller åsiktsmäs-

sigt laddad. Den senare formen av information präglar i hög grad pågående debatt och meningsutbyte i en demokratisk samhällsform som accepterar och t o m sätter värde på en långtgående åsiktsfrihet även i starkt laddade värdefrågor, religiösa åsikter eller i ideologiskiljande åsikter. För medborgarna är denna debatt av väsentlig betydelse för att hålla viktiga inslag i demokratin levande.

Men den diskussion som pågår i en demokrati i frågor som har stark värderingsmässig laddning måste i hög grad likväl kunna bygga på kunskaper och analyser som har sakligt och forskningsmässigt stöd i viktiga kunskapscentra. När renommerade företrädare för sådana kunskapscentra publicerar sig med tillförlitliga analyser också i värderingsmässigt komplexa frågor, får det utan tvekan betydelse för hur debatter gestaltar sig i form av argument och motargument och påverkar också allmänhetens uppfattningar i olika sådana frågor som berör dem.

Här spelar kunskap om retoriska argumenttyper stor roll och sådan kunskap är av vikt också när propaganda och desinformation ska bemötas. S k ”logical fallacies” eller argumentationsfel är en viktig typ som förekommer i dessa sammanhang. De innebär att ett argument till det yttre kan ge intryck av ett godtagbart eller to m bra argument, men i själva verket inte alls är det. Oftast handlar det om att argumentet inte är relevant eller att slutsatser dras ologiskt.

Tidigare var inte minst den tryckta pressen relativt noga med att skilja på åsiktsrelaterad journalistik och sådan som var av påtagligt mer saklig eller faktamässigt neutral karaktär. Tydligheten i att skilja på saklig information och värderande åsikter har sannolikt kommit att till del bli kognitivt ”porös” under senare tid. Vad detta beror på är svårt att analysera, men det är tydligt att det innebär svårigheter för det psykologiska försvaret att hantera denna porösa gränsyta. Att tillbakavisa rent felaktiga sakuppgifter är en sak, medan att tillbakavisa åsikter som till del bygger på korrekta uppgifter men till del är ofullständiga eller använder ett språk som är förvrängande till meningsinnebörd eller starkt värderingsmässigt laddat (desinformation) kräver ofta en betydande informationsinsats. Denna svårighet är påtaglig i mediernas sätt att hantera information som är av påverkanskaraktär och som kan härledas till annan makt och samtidigt i hög grad försvårar det psykologiska försvarets sätt att arbeta.

De ryska påverkanskampanjernas medel

Under det kalla kriget utarbetade KGB handböcker i psykologisk krigföring i vilka olika metoder beskrevs och rekommenderades. De var länge hemliga. Redan 1997 skrev dock en sovjetisk överste en öppen artikel om former för att bedriva informationskrig.[10] Därefter har den ryske generalstabschefen Valery Gerasimov skrivit en artikel, ofta oegentligt, kallad Gerasimovdoktrinen om hybridkrig och påverkansoperationer och dessas roll i modern krigföring.[11] En modern bok om rysk informationskrigföring i cyberrymden från 2019 är Daniel Bagge, *Unmasking Maskirovka: Russias Cyber Influence Operations*.[12] Även om titeln på Bagges bok ger intryck av att handla om cyberteknik är boken väsentligen en beskrivning av ryska metoder för informationskrigföring. Numera finns ett stort antal böcker och artiklar i ämnet.

Det är dock tydligt att dessa former inte i någon väsentlig grad ändrats över tid utan legat till grund för ryska och tidigare sovjetiska doktriner inom området. Det förtjänar kanske påpekas att de i många avseenden, inte minst utifrån basala psykologiska egenskaper hos människan, är uråldriga och alltid,

med växlande intensitet och uppfinningsrikedom, har varit ledsagare i den mänskliga kulturens olika konflikter. Det som successivt gjort dem mer verkningsfulla i modern tid är de tekniska förutsättningarna för informationsspridning.

De exempel på informationskrigsformer som beskrivs i ryska artiklar och böcker kan sammanfattas och grupperas inom följande viktiga kategorier.

Distrahering. Metoden går ut på att söka skapa ett verkligt eller föreställt hot mot motståndarens mest vitala förhållanden så att denne förleds att ändra sin planering eller sitt sätt att bedriva verksamhet.

Informationsmättnad. Metoden går ut på att söka mätta motståndarens förmåga att ta till sig information genom att upprepat sända stora mängder – mer eller mindre motstridande – information.

Paralysering. Skapa en föreställning om ett oväntat men konkret hot mot någon vital del hos motståndaren eller någon svag punkt hos denne som försätter denne i ett tillstånd av tveksamhet eller oförmåga att reagera adekvat.

Utmattning. Förmå motståndaren att över tid företa mer eller mindre lönlösa åtgärder som uttömmer hans resurser.

Vilseledning. Lura motståndaren att omdisponera resurser till något som upplevs som hotat som svar på ett i själva verket inbillat hot.

Avledning. Övertyga motståndaren om att denne måste verka gentemot intressen som finns hos dennes gemensamma partner.

Pacificering. Skapa uppfattningen hos motståndaren att förberedelser för olika typer av aktioner endast utgör ”övningsverksamhet” och därmed minskar hans vaksamhet.

Avskräckning. Skapa uppfattning hos motståndaren att denne står inför en oöverstiglig överlägsenhet som det inte lönar sig att söka bemöta.

Provokation. Söka förmå motståndaren att vidta åtgärder som i själva verket gynnar den egna sidan.

Antydningar. Förmedla information som påverkar motståndaren rättsligt, moraliskt, ideologiskt m m.

Påtryckningar. Förmedling av information som misskrediterar motståndarens ledning, regering etc. i befolkningens ögon.

Dessa metoder kan inte ses som var för sig uteslutande utan kommer till användning kontinuerligt och i olika avseenden kognitivt samordnade med olika tyngdpunkt beroende på möjligheter och avsikter. Flera av de nyss beskrivna metoderna kan direkt urskiljas i de ryska påverkanskampanjerna i Östersjöområdet, mot Ukraina och mot den svenska statsledningen o s v.

När påverkanskampanjer genomförs gäller det således att kunna sätta in dem i en doktrin som är forsknings- och analyserbar och som kan mötas med olika metoder för att försvaga deras verkningar eller helt avvärja dem.

Hur ska en ny myndighet för psykologiskt försvar agera för att aktivt möta påverkanskampanjer?

Den tekniska utveckling som under flera årtionden nu skett vad gäller förmedling av information via nätet, s k sociala medier, och de möjligheter som finns att via databehandling ”hacka” sig in i de digitalt byggda informationsstrukturerna har på flera sätt radikalt förändrat förutsättningarna för informationsgivning och informationsförmedling.

Hoten ligger i möjligheter till många skilda angreppssätt. Den tekniska utvecklingen

har gjort det möjligt att genom cyberattacker kraftigt störa eller slå ut viktiga samhällsverksamheter som betjänas av elektroniska stödsystem och som bygger på energitillförsel i form av elektricitet (transporter, betalningsväsende, sjukvård etc). Detta ger inom informationsområdet förutsättningar att helt enkelt tysta informationsgivningen genom att slå ut viktiga centra för informationsgivning, t ex radio- och Tv-sändningar, sociala medier, eller tidningarnas digitala publiceringsformer och tryckningsrutiner. Ett annat sätt innebär att försåtligt med skicklig ”innästling” manipulera den meningsbärande innebörden i den information som går ut från motståndarens egna aktörer så att den framstår som trovärdig, men innehåller desinformation i olika former. En tredje form är att via helt öppna kanaler och stödjande grupper informera, kommentera, dementera etc olika typer av händelser, påståenden och därigenom söka påverka och styra debatten i det andra landet. Detta är inte minst vanligt i sociala medier.

Tre aspekter av denna utveckling är särskilt viktiga att beakta för det psykologiska försvarets verksamhet.

Den första avser *den hastighet* med vilken information kan spridas över det digitala nätet. Hastigheten innebär att information sekundsnabbt och globalt kan nå en mycket stor grupp mottagare.

Den andra avser den *bredd* och det *djup* i vilka informationsspridningen kan ske med hög hastighet till olika grupper av människor.

Den tredje avser att *information kan utformas strukturerat* (bildmässigt, språkligt, kulturellt, intressemässigt etc) för valda grupper av mottagare som finns på nätet.

Sammantaget innebär detta att avsändaren systematiskt kan välja att med hög hastighet sprida olika typer av utvald information till många olika och stora grupper i tid och rum. Sådan verksamhet kan kallas påverkansoperationer om de sker kontinuerligt, systematiskt och med ambition att påverka opinionsbildning, beslutsunderlag etc.

Dessa tekniska förutsättningar för informationsspridning ställer inte enbart det psykologiska försvaret utan alla samhällsaktörer inför uppgiften att bemästra, möta och tillbakavisa påverkansoperationernas sakliga (kognitiva) och värdeladdade (emotiva) innehåll.

Även om dessa förutsättningar i hög grad underlättar för antagonistiska aktiviteter står det också klart att förutsättningarna för att motverka dem i lika hög grad har ökat. Samma medel som påverkansoperationerna arbetar med kan självfallet i hög grad också utnyttjas som motmedel, vilket också sker. ”Åsiktskriget” i sociala medier är en påtaglig utveckling inom detta område. Det handlar då om att de som verkar inom det psykologiska försvaret får förutsättningar att följa, analysera och systematisera dessa desinformativa aktiviteter och då även att genom aktiv motverkan försvåra eller undergräva dessa aktiviteters förutsättningar att kunna verka inom befolkningen.

Påverkanskampanjer och aktiv motverkan

Det sätt som en ny myndighet för psykologiskt försvar bör kunna hantera yttrandefrihetens gränsfrågor, frågor om sakuppgifter och värderande åsikter etc när landet utsätts för påverkanskampanjer från främmande makt betingas av att myndigheten kan förlita sig på ett betydande mått av relevant och tillförlitlig kunskap om dessa kampanjer. Sådan kunskap måste till viss del finnas inom myndigheten, men främst måste den byggas upp genom oberoende forskningsinsatser och analyser hos engagerade forskare inom breda kunskapsfält.

Det finns några särskilt viktiga punkter att understryka i detta sammanhang.

För att kunna reagera snabbt när påverkansoperationer iscensätts är det nödvändigt att man kan reagera mot bakgrund av ett redan befintligt gott generellt kunskapsläge. Snabbheten är av stor betydelse, något som förutsätter en initialt god kunskap. Påverkansoperationernas mönster är nämligen inte helt okända till form och innehåll även om intensitet och former kan växla. Att kunna reagera snabbt förutsätter att myndigheten tillsammans med andra viktiga aktörer i samhället *kontinuerligt kan följa* de olika påverkansformer som kommer till användning. Med stöd av sådan kontinuerlig följning och uppföljning går det att skapa analysverktyg i form av mer eller mindre pregnanta ”bilder” av vad som förekommer. När dessa förändras i uttrycksformer eller i intensitet går det således att likväl sätta in dem i typiska mönster med avseende på metoder och syften. Det går oftast också att härleda kampanjernas tankemässiga ursprung och varifrån olika typer av påverkan kommer o s v samt vilka medier som medvetet kommer till användning och vilka medier som tjänar som ”nyttiga idioter” etc. Det finns m a o förutsättningar att reagera på ett systematiskt och målmedvetet sätt om ett gott kunskapsläge arbetats upp.

Det finns därför ett behov av att mer *djupgående kunna analysera* påverkansformer med avseende på avsikter, syften, kulturellt och kognitivt bärande element, metodik vad gäller förvrängning av verkligheten etc.

Detta kräver att en *långsiktigt inriktad forskning* kan byggas upp med deltagande av flera olika forskningsinriktningar (medier, psykologi, språk, kultur, historia, statskunskap, säkerhetspolitik etc). Snabb och aktuell publicering av högt kvalificerade forskningsrapporter inom dessa relevanta områden för psykologiskt försvar som ofta citeras i medier ger successiv stadga åt myndigheten och ökar dess trovärdighet. Det är en sådan kader av oberoende forskare som kan bidra med snabba analyser och som också genom snabb publicering av rapporter etc. kan bidra till aktiv motverkan mot påverkanskampanjer.

Det finns ett behov av att ha ett *nära samarbete med många viktiga institutioner* inom och utom landet. Inom landet kan det t ex skapas en form av ”råd” där olika intressenter och aktörer då och då träffas och under psykförsvarets ledning kan diskutera olika, verkliga påverkansoperationer eller misstänkta eller upplevda former av avsiktligt förvrängande information. Det är viktigt att de fria medierna kan känna sig fria att deltaga i sådana råd utan att uppleva sig bli utsatta för ”påtryckningar”.

Det finns ett behov av att bygga upp en *förmåga att kunna ge stöd i form av utbildning och övningar* till alla offentliga myndigheter liksom till kommuner och regioner, men även till medier och journalister, främst med inriktning på informationsberedskap, d v s beredskap för att kunna verka med information under starkt störda förhållanden (teknik, personal etc). Myndigheten för press, radio och TV stödjer genom bidragsgivning olika projekt inom medievärlden. Sådan bidragsgivning kan med fördel gälla projekt som syftar till ökad kunskap och medvetenhet om påverkansoperationer.

Myndighetens *personal måste rekryteras från flera olika kunskapsområden* och oftast med relativt hög akademisk nivå. Personalen måste kunna delta brett i utbildnings- och informationsverksamhet i samhället.

En särskild svårighet uppstår för den nya myndigheten men den kan bemästras i hög grad genom den form för arbete som här skisserats. Svårigheten ligger i att en myndighet inom vårt land hamnar i en besvärlig situation när den ska försöka motverka

propaganda och desinformation som ingår i påverkanskampanjer som kan härledas från olika aktörer hos främmande makt. En motverkansaktivitet från myndigheten kan därmed hamna i en mer eller mindre konfrontatorisk situation med en institution eller t o m regering hos främmande makt. Så som informationsspridningen utvecklats under de senaste årtiondena, inte minst genom sociala medier, blir behovet av att kunna härleda informationens ursprung och eventuellt ansvar för den, liksom spridning av sådan information i traditionella medier mycket uttalade. I den genomförda utredningen om en ny myndighet för psykologiskt försvar har förslagen, som kan härledas från direktivens önskemål om möjligheter till ”aktiv motverkan”, blivit vaga och försiktigt uttryckta, bl a mot bakgrund av vår regeringsforms höga ambitionsnivå vad gäller yttrandefrihet.

Mot denna bakgrund är det av stor vikt att de principer som kan komma i fråga för ”aktiv motverkan” blir väl utmejslade och godtagbara inom ramen för våra grundlagsregler. Om så inte sker löper den blivande myndigheten för psykologiskt försvar stora risker att hamna i en situation där fria medier och forskare kan komma att betrakta myndighetens aktiviteter med misstro, när det i själv verket är behovet av hög tilltro och tillförlitlighet som bör prägla myndighetens relation med forskare och medier i stort.

Det är således av stor betydelse att detta område får en pregnant och genomarbetad principiell utformning från statsmakternas sida när myndighetens uppgifter och arbetsformer ska beslutas.

Ett viktigt sätt att hantera denna principiella svårighet är att den nya myndigheten i hög grad förlitar sig på trovärdiga aktörer i dess närhet. Viktiga sådana aktörer återfinns inom akademisk forskning, men också inom myndighetsvärlden i stort utanför myndigheten för psykologiskt försvar (t ex SÄPO, MUST, myndigheter för cybersäkerhet etc) där djupgående kunskaper inom olika sakområden finns företrädda, samt naturligtvis inom medierna där det också finns många journalister och fristående skribenter med viktiga kunskaper och erfarenheter som måste tas till vara. Det bör här noteras att flera kunniga forskare och journalister under senare år påtagligt ökat vår kunskap inom detta område och återkommande skriver mycket insiktsfulla artiklar inom området. De kan återfinnas både inom medier men inte minst också på universitet, högskolor och forskningsinstitut.

En mer eller mindre notorisk svårighet med propaganda och desinformation är dess karaktär av svåråtkomlighet vad gäller att pregnant kunna påvisa sant och falskt även om det ibland är möjligt vad gäller bildmanipulation, uppenbart oriktiga tidsangivelser, dokumentförfalskning etc. Svårigheterna ligger i stället i hanteringen av den annorlunda tolkning av orsaker till och ansvar för händelser eller händelseförlopp vare sig de skett nyligen eller är att se som mer eller mindre historiska etc, eller de vaga eller subtila mönster av antydningar och hänsyftningar som ofta retoriskt präglar påverkanskampanjernas innehåll. Sådant innehåll bygger inte sällan också på en redan förekommande eller etablerad ”historietolkning” som är förekommande i avsändarlandets politiska kultur och som där, sedan lång tid, framställs som otvetydigt ”sann”.

Det är därför av stor vikt att tolka påverkanskampanjernas syften i en kontext som ofta också avser påverkan av den inhemska politiska kulturen i avsändarlandet, förutom påverkan på olika stater eller grupper inom dessa i omgivningen. Denna dubbla aspekt av påverkanskampanjernas syften och hur de därmed utformas kan också ge viktiga bidrag till förståelse av t ex vad som oroar

den ryska regimens ledning och hur den söker legitimera och förstärka sin politiska maktstruktur. Sådan kunskap kan också bidra till kunskap om hur motverkan mot påverkanskampanjerna kan utformas.

Sanningskravet, som ovan rapsodiskt berörts, återkommer i en demokrati främst som ett krav på forskarsamhället, på myndighetsinformation, på de politiska partiernas företrädare men även på de fria medierna. Dessa aktörer ska hantera information i en fortgående dialog som måste präglas av långtgående öppenhet från alla parter och en beredvillighet att möta och bemöta synsätt, uppgifter, tolkningar etc.

Eftersom påverkanskampanjer från främmande makt (som även kan innebära medverkan från svenska aktörer) har ett oftast påvisbart syfte att påverka värderingar, ideologier, uppfattningar, opinionsbildning, beslut etc är det inte alltid givet att sådan informationsspridning är illegitim. Påverkanskampanjer riktade mot vårt land eller svenska intressen generellt behöver därför i första hand underkastas en demokratiskt präglad granskning av de viktigaste aktörerna inom vårt land (medier, myndigheter, forskarsamhället, de politiska partierna, civilsamhällets olika aktörer etc). En myndighet för psykologiskt försvar torde därför som en av sina viktigaste uppgifter ha att underlätta och stödja en sådan kritiskt orienterad granskning av påverkanskampanjernas innehåll, syften, typiska mönster etc.

Forskning åtnjuter generellt i västvärlden relativt högt förtroende vilket sammanhänger med högt ställda krav på inomakademisk kvalitetsgranskning av forskningens metoder och slutsatser, vilken dessutom ofta sker i ett internationellt ämnessammanhang. Forskarnas krav gäller i hög grad sådana frågor som reliabilitet, validitet, evidens, akribi, intersubjektiv verifierbarhet etc.

En myndighet för psykologiskt försvar bör därför i hög grad förlita sig på denna höga tilltro till vetenskapligt framtagen och bekräftad forskning och inte själv stå för forskningsinsatsen. Faran med att myndigheten själv står för forskningsinsatsen är den att om rapporter kan beslås med felaktigheter eller tveksamma analyser eller slutsatser kan myndighetens trovärdighet bli starkt ifrågasatt både inom och utom landet. Särskilt allvarligt kan trovärdigheten naturligtvis skadas om en sådan rapport innebär allvarlig kritik av propaganda från t ex Ryssland och en rysk myndighet kan beslå en sådan rapport med felaktiga sakuppgifter.

Myndighetens egen forskningsmässiga förmåga bör främst inrymma kompetens för att kunna bedöma behov av forskning och fördela forskningsmedel och forskningsuppdrag över tiden. Inom den mer tydligt akademiska forskningsverksamheten finns ett stort behov av att bygga upp en stark kunskapsbas och ge forskare stöd i form av långsiktigt inriktad forskning inom området. Ambitionen bör vara att kunna vidmakthålla forskningskompetens på olika forskningsinstitutioner och därigenom ge dem sådan stadga att det går att locka kvalificerade forskare och doktorander till området.

En myndighet för psykologiskt försvar behöver därför i betydande grad vara en stark pådrivare av forskning inom dess intresseområden genom att lägga ut forskningsuppdrag till olika akademiska institutioner, publicera sådana forskningsresultat och söka ge dem god spridning. Publicering bör ofta beledsagas med ”release-seminarier” där medier och fria skribenter kan delta i diskussion om forskningsresultat m m.

Verklighetens komplexa natur vad avser möjligheter att uttala sig sant om den gör det inte möjligt för en ny myndighet för psykologiskt försvar att framträda som en sorts ”sanningsmyndighet”, med anspråk på att

kunna uttala sig sant om påståenden som görs i påverkanskampanjer riktade mot vårt land eller oss närstående stater.

Den nya myndigheten bör därför inte själv ha till primär uppgift att med självständigt ansvar aktivt motverka olika former av påverkanskampanjer i form av bemötande av olika slag av påståenden som görs i sådana kampanjer. En verksamhet som skulle ta sig sådana former kommer obönhörligt att leda till att myndigheten kommer i direkt konflikt med främmande, oftast auktoritära, makter.

Aktiv motverkan

Den aktiva motverkan som eftersträvas kan därför i stället söka nås på främst följande vägar.

Det är viktigt att kunna härleda angreppet, d v s att identifiera vem eller vilka som ligger bakom. Detta är oftast inte så svårt vad gäller ursprungsland. Däremot kan det ibland vara mer svårt att urskilja vilken gren av en främmande stats maktapparat som står för angreppets utformning och syften. Men även detta brukar kunna urskiljas med hjälp av olika metoder för att särskilja byråkratiskt språk, kulturella säraarter och angreppets mer eller mindre tydliga syften och inriktning. En analys av syften och metoder är viktig då många sådana analyser kan ligga till grund för en successiv uppbyggnad av kunskap om angriparstatens sätt att verka med påverkansoperationer.

När analysen skett behöver beslut fattas om vem eller vilka som ska gå till ”motangrepp”, liksom hur motangreppet metodmässigt ska gestaltas. Ett viktigt sätt att gå till motangrepp är att sträva efter ”avslöjande”, d v s att för vår befolkning och medier beskriva angreppets karaktär, varifrån det härstammar samt klargöra på vilka punkter olika uppgifter som förekommer i propagandan eller desinformationen som är ofullständiga, förvrängda eller helt felaktiga. Det kan inte uteslutas att mer flagranta avslöjanden också kan påverka antagonistens egen befolkning om den uppfattar kampanjerna från den egna statsledningen som besvärande.

Ett snabbt och väl underbyggt ”avslöjande” är således ett första viktigt motmedel att eftersträva.

En annan mer tidskrävande väg att gå är att myndigheten när den samlat tillräckligt med underlag, i samverkan med svenska institutioner (SÄPO, FOI, UI, FHS, FRA, oberoende forskare m fl) och i samverkan med olika stater inom EU och dess institutioner inom området, sammanställer en till del sekretessbelagd rapport (t ex årligen eller i samband med någon inträffad särskild händelse) som överlämnas till regeringen. Sekretessen krävs därför att främmande makt blir angiven i sådana rapporter och vår kännedom om denna makts metoder och resurser m m måste redovisas. I likhet med SÄPO:s årliga rapport kan en sådan rapport kommenteras, med en viss sekretessbegränsning, i en öppen del och i form av en presskonferens. Rapporten bör innehålla bedömningar av hur påverkanskampanjer bedrivs, vilka former de tar sig, vilka grupper eller intressen de riktas mot och, i den mån det säkert kan beläggas, varifrån kampanjerna bedrivs.

Mer allvarliga inslag i sådana rapporter vilka kan härledas till främmande makt kan föranleda att sådana makts diplomatiska representation kan uppkallas till UD för samtal om vad som framkommit och att Sverige t ex förväntar sig att rent felaktiga uppgifter rättas.

En ytterligare form kan vara att Sverige bjuder in till en konferens med forskare och historiker från olika länder för att diskutera påverkanskampanjernas innehåll och syften. Självfallet bör forskare och historiker från stater som är ansvariga för påverkanskam-

panjerna bjudas in till sådana konferenser. Det är naturligtvis ett önskemål att medierna bevakar sådana konferenser med kunniga och påläsa journalister.

Den viktiga grunden för motverkan som redan nämnts är att myndigheten får sådana anslag att den kan lägga ut relativt stora forsknings- och analysuppdrag till olika fristående forskningsinstitutioner och därefter kontinuerligt publicera sådana forskningsrapporter. Fördelen med dessa rapporter är att ansvaret för underlag och slutsatser vilar på dessa oberoende forskare och att dessa är beredda att ta diskussion och debatt om forskningens och analysernas tillförlitlighet och slutsatsernas giltighet.

Ett ytterligare viktigt inslag i motverkansarsenalen är att myndigheten får sådana resurser att den aktivt kan bedriva utbildningsverksamhet och kunskapsspridning både till offentliga institutioner men även till civilsamhällets olika viktiga organisationer samt till media och inte minst medverka i utbildningen på journalisthögskolorna.

Uppgifter inom områdena försvarsvilja och motståndsanda

Uppgifterna för en ny myndighet för psykologiskt försvar är i flera avseenden likartade dem som den tidigare Styrelsen för psykologiskt försvar hade att bemästra. I KKrVA:s remissvar uppehåller sig akademien främst vid två av de uppgifter som bör ingå i den nya myndighetens verksamhetsansvar, men som reser särskilda svårigheter för den tänkta nya myndigheten. Hur en myndighet för psykologiskt försvar ska hantera uppgifter inom dess två områden beaktades dock inte påtagligt av utredningen.

Det är dock tydligt att om främmande makt är framgångsrik med sina påverkanskampanjer kan detta påverka försvarsvilja och motståndsanda negativt och därmed undergräva förutsättningarna för att kunna möta ett militärt angrepp.

Uppgifterna avser således stärkande eller vidmakthållande av försvarsvilja och motståndsanda. Det är dock tydligt att en sådan uppgiftsställning inte ensidigt kan åläggas en relativt liten myndighet utan att ansvaret för sådana opinioner och åsikter vilar på en mängd aktörer i samhället och naturligtvis i hög grad på de ansvariga politiska aktörerna.

När dessa båda begrepp, försvarsvilja och motståndsanda, kommer till användning är det ofta förenat med svårigheter att åstadkomma enighet om vad begreppen står för. Inte sällan används begreppen mer eller mindre med liktydig innebörd.

Här görs ett försök att skilja begreppen åt så att *försvarsvilja* främst är ett statistiskt uttryck för befolkningens samlade uppfattning om behovet av att göra väpnat motstånd vid angrepp mot landet och befolkningens villighet att ta på sig de uppoffringar som krävs för detta. Försvarsvilja kan således uppfattas som mätbart utsträckt mellan två poler, å ena sidan en vilja att landet alltid ska göra motstånd oavsett angreppets art eller förutsättningarna att man lyckas försvara sig; å andra sidan som en obefintlig vilja till försvar, d v s att landet aldrig bör slåss militärt oavsett angreppets art eller våra förutsättningar att lyckas.

Försvarsvilja uppfattad på detta sätt har under en följd av år mätts i opinionsundersökningar och likaså under en lång följd av år gett till resultat att en betydande del av befolkningen anser att vårt land ska göra väpnat motstånd ”även om utgången ter sig oviss”. Huvuddelen av opinionen anser, i rimlig konsekvens härmed, att vårt land ska ha ett väpnat försvar, liksom att det krävs betydande ekonomiska uppoffringar från alla för att kunna upprätthålla ett sådant försvar. Likaså finns det en tydlig majoritet under en lång följd av år för att det

militära försvarets personalförsörjning ska bygga på allmän värnplikt, numera också lika för kvinnor och män. Försvarsviljan kan således mätas som utslag av en mer generell folklig opinion för väpnat försvar vid angrepp och för en generell skyldighet att delta i detta försvar.

Försvarsviljan uppfattad på det nyss beskrivna sättet torde hänga samman med tre betydande inslag i dess sammansatta natur. De skulle kunna beskrivas som ett inslag som avser uppfattningar om säkerhetspolitiska och militära hot, ett annat inslag som avser uppfattning om viktiga värden som kan gå förlorade om man inte gör motstånd och ett tredje inslag som avser en bedömning av realistiska förutsättningar att kunna bygga upp och använda ett väpnat försvar. Försvarsvilja sedd som en sammanvägning av dessa tre komponenter, torde därför i hög grad hänga samman med i vilken utsträckning befolkningen i stort blir medveten om dessa tre förutsättningar och deras inbördes förhållande. Detta kräver en fortgående informationsverksamhet avseende säkerhetspolitiska och militärpolitiska förutsättningar, om våra egna förutsättningar att kunna möta militära hot och hur hot och risker kan beskrivas över tid.

En viktig uppgift torde därför vara att kontinuerligt och systematiskt söka mäta befolkningens uppfattningar i dessa frågor och därvid observera om signifikanta förändringar äger rum i opinionen, i vilken typ frågeställningar dessa ger utslag etc. Sådana mätningar kan ge god grund för bedömning av om olika typer av information krävs från den politiska ledningen, från olika myndigheter etc.

Den gamla myndigheten SPF hade som en av sina viktiga uppgifter att befrämja information om dessa förhållanden, bl a därför att ingen annan myndighet kunde sägas ha ett samlat ansvar för att informera om alla de tre viktiga inslag i uppbyggnaden av försvarsviljan hos befolkningen som nu nämnts. SPF övertog 1994 dessa uppgifter från TUN, Totalförsvarets upplysningsnämnd, som tidigare hade till uppgift att hålla samman information om dessa frågor.

Under årens lopp visade det sig att svårigheterna att nå ut brett till befolkningen med dessa kunskaper måste kopplas till två viktiga faktorer vilka alltjämt är av stor eller kanske större betydelse än tidigare.

Den ena faktorn gäller den grundläggande kunskapsbasen om säkerhetspolitik och totalförsvar som måste byggas upp genom undervisning i grund- och gymnasieskolan. Detta blev en utbildningsfråga som visade sig vara ytterligt svår att få god förankring för i läroplanerna och som lärarkåren i viss utsträckning också ställde sig tveksam till då den kunde ses som ett relativt speciellt kunskapsområde som många lärare inte kände sig kompetenta att ta sig an. Det förekom också att lärare ansåg att sådan undervisning kunde uppfattas som ”propaganda för det militära”.

Den andra faktorn avser befolkningens faktiska deltagande i försvarsansträngningarna genom utbildning och tjänstgöring inom ramen för olika pliktformer och genom frivillighet. Erfarenheterna pekar på att de som deltagit i totalförsvarets utbildnings- och övningsverksamhet skaffar sig bättre kunskaper om säkerhetspolitik och totalförsvar än andra och därigenom också bättre kan bidra till kunskapsspridning i samhället, men att dessa kategorier också uppvisar en relativt högre grad av försvarsvilja än andra.

I akademiens remissvar är uppfattningen den att dessa förhållanden är av mycket stor betydelse och det krävs enligt akademiens uppfattning att den ny myndigheten påtagligt får en sammanhållen uppgift inom detta område. Det innebär både att kontinuerligt mäta befolkningens försvarsvilja, beskriven

på det ovan angivna sättet, redovisa detta för statsmakterna samt också föreslå olika åtgärder, främst av informationskaraktär för att bibehålla och förstärka denna försvarsvilja.

Motståndsanda kan begreppsmässigt uppfattas mer tydligt som den enskilda människans villighet att personligen delta i försvarsansträngningarna, t ex genom acceptans av utbildning och krigstjänstgöring genom värnplikt eller civilplikt eller deltagande i frivillig försvarsverksamhet. Inom det militära försvaret visade sig motståndsandan t ex i villighet att bli reservofficer eller genom deltagande frivilligt i olika försvarsorganisationer främst hemvärnet. Så länge den omfattande värnpliktsutbildningen fortgick, reservofficerare utbildades och tjänstgjorde och deltagande i frivilligt försvarsarbete var utbrett fungerade dessa båda komponenter påtagligt som förstärkare av motståndsandan. När försvarsmaktens förband drastiskt reducerades, värnplikten ”lades på is” och behovet av reservofficerare och frivilliga också nedgick, medförde det att inslaget i befolkningen av personer med ett aktivt kunnande och ett personligt engagemang i försvaret successivt reducerades påtagligt. Motsvarande förhållanden kom att ske också inom det civila försvaret där civilplikten lades på is och krigsplaceringar inom sjukvården, transportväsendet etc upphörde. Motståndsandan fick således inte någon form för uttryck genom deltagande i totalförsvaret, även om den säkert fortlevde hos ett stort antal individer även efter de omfattande reduceringarna av totalförsvaret i början av 2000-talet.

Motståndsanda, beskrivet så som skett ovan, är således något som i hög grad måste kopplas till den enskilde individens möjligheter att få egen personlig erfarenhet av att tillsammans med andra delta i verksamhet som bygger upp förutsättningarna att kunna försvara landet. En myndighet som har ansvaret för det psykologiska försvaret, och i det ingående komponenter som försvarsvilja och motståndsanda, måste således i hög grad kunna bygga på förutsättningar som ges av andra inslag i statsmakternas säkerhets- och försvarspolitik, inte minst att ledande företrädare för de politiska partierna tar upp och behandlar försvars- och säkerhetspolitik i sina viktiga tal. Ett helt avgörande inslag i dessa politikområden måste vara förutsättningarna för en så stor del av befolkningen som möjligt att kunna delta i totalförsvaret genom olika former av utbildning och övning i fredstid och insikt om behovet av den egna personens insats under höjd beredskap och krig.

En sådan personligt manifesterad motståndsanda torde också ha stor betydelse för insatser i fredstid vid olika typer av kriser.

Författaren är f d generaldirektör. Han är ledamot av KKrVA och redaktör för *Militärhistorisk Tidskrift*.

Noter

1. Det bör därför observeras att för Public Service-företagen, Sveriges Radio, Sveriges Television och Utbildningsradion, gäller vissa särskilda krav vad avser förberedelser i fredstid samt under höjd beredskap enligt *Lagen om totalförsvar* (1992:1403). Dessa krav regleras i sändningstillstånden, (§ 24 i sändningstillstånd för SR och § 25 för sändningstillstånd för SVT). De innebär bl a att om högsta beredskap råder i landet ska dessa företag utgöra självständiga organisationer ”med totalförsvarsuppgifter och lyda direkt under regeringen”. Vid skärpt beredskap har regeringen fått mandat att besluta om att motsvarande regler även då ska kunna gälla.
2. Statens Informationsstyrelse (SIS) var en svensk myndighet som under 1940–1945 lydde under Utrikesdepartementet, men som också samverkade med Försvarsstaben i olika kampanjer. Myndigheten hade bl a uppgifter som innebar att granska och söka styra opinionsbildningen i landet genom riktlinjer för pressen. Dess verksamhet ledde till betydande misstro i medievärlden.
3. Den nya säkerhetsskyddslagstiftningen bör särskilt beaktas i detta sammanhang. Dess krav på skydd av all typ av information som kan beröra ”Sveriges säkerhet” är långtgående vad gäller krav på skydd av sådan information. Se SFS 2018:585 med ändringar i SFS 2021:76.
4. Den som följt informationsgivningen under coronapandemin från statsledning och centrala myndigheter kan konstatera att dessa ledord på flera sätt inte beaktats. Situationen liknar på flera sätt den som uppstod efter Tjernobylolyckan då tekniskt svårbegripligt språk från myndigheter ledde till betydande oro hos allmänheten.
5. En vanlig konflikt hos myndigheter är ofta att t ex jurister vill ha den nomenklatur som är förhärskande i författningstext som riktningsgivande medan informatörer anser att sådan text inte blir förståelig och därför skriver om den, med den effekten att den inte tydligt återger författningstexten och därför kan leda till missförstånd vad gäller tolkning av vad författningen avser. Lösningen på problemet ligger ofta i att korrekt återge författningstexten citerad och sedan söka förklara dess innebörd med ett mer vardagsbetonat språk. Denna lösning kan sägas spegla kravet på fullständighet mer uttalat. Motsvarande gäller självfallet inom andra fackområden som t ex medicin, tekniska verksamheter etc.
6. Skulle meddelarfriheten vara lika tryggad i Ryssland som i vårt land skulle förutsättningarna att kunna bekämpa påverkanskampanjer vara avsevärt större än den är under förhållanden där sådan meddelarfrihet istället skulle uppfattas som ett mycket allvarligt säkerhetshot mot den ryska staten.
7. Den som vill fördjupa sig i sanningsfrågans mer problematiska karaktär kan läsa mitt inträdesanförande i KKrVA, ”Förtroende, sanning, myt”, *KKrVAH,* 1992, s 21-50 (5. häftet).
8. Det är inte ovanligt att åsikter i värderingsfrågor stundom framställs som ”sanna”, men de flesta företrädare för praktisk filosofi torde idag anse att det inte är möjligt att framställa normativa värderingar som ”sanna”, men däremot att det är fullt möjligt att kunskapsteoretiskt godtagbart diskutera vilka värderingar som råder, hur de uttrycks samt konsekvenser av att olika värderingar tillämpas.
9. T ex när försvarsministern Peter Hultqvists namnteckning uppenbarligen förfalskats för några år sedan i ett påhittat brev ägnat att misskreditera regeringen.
10. Komov, Sergei: ”About Methods of Forms of Conducting information Warfare”, *Military Thought,* English Edition, nr 4 1997.
11. Gerasimov, Valery: ”Värdet av vetenskap ligger i förutseende”, ryska tidskriften *Militär-industriella Kuriren*, 2013.
12. Bagge, Daniel: ”Unmasking Maskirovka: Russia’s Cyber Influence Operations”, *Defense Press,* New York 2019.